

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та
фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Основи філософії, соціології та релігієзнавства»
вибіркових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

173 Авіоніка

за темою № 1 – Філософія, її призначення, зміст і функції в суспільстві

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 № 2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 № 2

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 05.01.2024 №14

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План

1. Поняття філософії та світогляду.
2. Основне питання філософії.
3. Предмет матеріалістичної філософії.
4. Метод філософії, первинне уявлення про діалектику і метафізику.

Рекомендована література:

Основна:

1. Кремінь В.Г. Філософія: Підручник.- Харків. 2009.
2. Петрусенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навч-методич. посібник.- Київ.2001.
3. Братенші В.Д. Основи філософських знань: Навч. посібник.- Кременчук. 2009.
4. Арутюнов В.Х. Релігієзнавство: Навч. посібник.- Київ.2001.
5. Лубський В.І. Релігієзнавство: Підручник. – Київ. 2003.

Допоміжна:

1. Бичко І.В. Філософія: Навч. посібник.- Київ.2002.
2. Заїченко Г.А. Філософія: Підручник. – Київ.2005.
3. Горак Г.І. Філософія: Навч.посібник. – Київ.2002.
4. Бублик С.А. Релігієзнавство: Навч.посібник. – Київ.2000.
5. Колодний А. Академічне релігієзнавство: Підручник. – Київ. 2000.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Сайт Українського філософського фонду <http://www.philosophy.ua>
2. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) <http://www.psylib.kiev.ua>
3. Сайт видавництва “Свічадо” (Історія релігії, переклади Отців Церкви, християнська художня література, богословська та богослужбова література, філософія, психологія, етика та ін.) <http://www.svichado.com>
4. Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка <http://www.philsci.ua>
5. Веб-сторінка д.філос.н., завідувача відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України Євгена Бистрицького <http://www.bystrytsky.org>

Текст лекції

- 1. Поняття філософії та світогляду.**

Філософія виникла близько 3-х тисячоліть тому. В перекладі з грецької слово „філософія” означає „любов до мудрості” (*philo* – люблю, *sophia* – мудрість).

В різні часи існували найрізноманітніші філософські школи та напрямки.

Майже до середини XIX ст. філософія прагнула бути наукою наук, яка б вміщувала в собі всі доступні знання про світ і заміняла б собою всі науки.

Історично це було виправдано слабким розвитком конкретних знань про природу та суспільство.

Розвиток конкретних наук поклав кінець такій філософії.

Сьогодні *філософія – це наука про загальні закономірності, яким підпорядковані як буття (тобто природа і суспільство), так і мислення людини, процес пізнання.*

У кожного з нас є якісь уявлення, якісь більш-менш свідомі відповіді на питання про світ.

Подібні уявлення формуються на основі нашого життєвого досвіду, всього прочитаного, почутого, побаченого.

Система основних переконань, поглядів на світ і місце людини в ньому, на мету і сенс життя і засоби їх досягнення, на сутність людських відносин, на те, що є найсуттєвішим в нашому житті, і складає світогляд.

Саме по лінії світогляду відбувається перше і найглибше зіткнення філософії з дійсністю, з сучасністю.

У представників кожної історичної доби, кожного народу виробляється свій особливий світогляд, залежний від життєвих обставин, освіти, досягнень та невдач.

Звичайно він складається стихійно, несвідомо. І тому відповідні йому погляди на світ, загальне уявлення про його устрій, або картина світу, бувають суперечливими.

Природно, що людині потрібен продуманий, обґрунтований, вільний від протиріч світогляд.

Виробити його допомагає філософія.

2. Основне питання філософії.

На протязі тисячоліть численні мислителі та філософські школи по-різному дивилися на головну проблему, якою повинна займатися філософія.

Наприклад, для **Ф.Бекона** – це оволодіння стихійними силами природи; для **А.Камю** – питання про те, чи варто жити.

Але найбільш значущою проблемою, яка пронизує все вчення, є питання, класичне формулювання якого дав **Ф.Енгельс**:

„Велике основне питання всієї, в особливості новітньої філософії є питання про відношення мислення до буття”.

Основне питання філософії має дві сторони:

по-перше, що є первинним – дух чи природа, матерія чи свідомість;

по-друге, як відноситься знання про світ до самого світу, тобто, чи здатна наша свідомість вірно відображати світ?

Іншими словами, чи пізнається світ?

Розглянемо першу сторону основного питання.

В залежності від того, як філософи на нього відповідали, вони розділилися на два великі табори, або напрямки: *матеріалізм* та *ідеалізм*.

Матеріалісти стверджують, що первинним і визначальним є матерія, а вторинним – свідомість.

Ідеалісти – навпаки, вважають визначальним і первинним думку, свідомість, а матерію – вторинною.

Ідеалізм як філософський напрямок розпадається на дві основні течії.

Перша з них визнає первинною деяку ідею, думку, або свідомість, яка начебто існує вічно до виникнення матерії та людини.

Ця течія називається *об’єктивним ідеалізмом*. Його найбільш визначні представники: **Лейбніц (1646-1716)**, **Шеллінг (1775-1854)**, **Гегель (1770-1831)**.

Друга течія, що називається *суб'єктивним ідеалізмом*, визнає лише існування індивідуальної людської свідомості, тобто свідомості даного суб'єкта.

Весь останній матеріальний світ оголошується просто неіснуючим, таким, що здається (уявним). [Дж. Берклі (1685-1753), Д.Юм (1711-1776)].

В історії філософії зустрічалися також мислителі, які намагалися зайняти проміжну, компромісну позицію.

Вони визнавали начебто паралельність, незалежність і рівнозначність двох світових початків: *матерії* та *свідомості*.

Таких мислителів називають *дуалістами* (від лат. *dualis* – подвійний, двоїстий).

В повсякденному житті більшість людей є стихійними, несвідомими матеріалістами. Але і в існуванні ідеалізму немає нічого дивного. Його поява була обумовлена суспільно-історичними обставинами. Перші філософські вчення виникли в давнину, коли був дуже сильним вплив релігії.

Згідно тверджень більшості релігій, світ був створений богом або богами – нематеріальними, надприродними і всемогутніми істотами.

Ці погляди вплинули на ряд філософських вчень, які сприйняли релігійно-ідеалістичне пояснення світу і боролися з матеріалістичним та атеїстичним світоглядом.

Розглянемо другу сторону основного питання філософії: чи пізнається світ?

В залежності від того, як філософи відповідали на це питання, вони розділилися на *два напрями*.

До першого належать прихильники можливості пізнання світу (це всі матеріалісти та значна більшість об'єктивних ідеалістів).

До другого – ті, що заперечують можливість пізнання світу. (Суб'єктивні ідеалісти). Вони називаються *агностиками* (від грецьк. *agnostos* – такий, що не пізнається).

Агностицизм підриває не тільки основи науки, а й основи наукового світогляду.

А щоб бути впевненим в правильності своєї життєвої позиції, ми повинні твердо знати, що світ пізнається, що наш світогляд дає вірний погляд на світ, правильну оцінку подій, що відбуваються.

Тому питання про те, чи пізнається світ, має дуже важливе значення.

3. Предмет матеріалістичної філософії.

Наукова назва сучасної матеріалістичної філософії, яку ми вивчаємо, – *діалектичний матеріалізм*.

Сама назва „діалектичний матеріалізм” підкреслює, що це філософське вчення дає матеріалістичну відповідь на основне питання філософії та використовує діалектичний метод при обговоренні та вирішенні всіх складних філософських та світоглядних проблем.

Цим він докорінно відрізняється від усіх попередніх форм і видів філософії.

Матеріалістична філософія виникла в глибоку давнину.

Проте матеріалізм поширювався лише на розуміння природи і мислення.

У поглядах на суспільство аж до виникнення діалектичного матеріалізму панували ідеалістичні позиції.

Мислителі минулого, незалежно від того, як вони вирішували основне питання філософії в цілому, *сходились на тому*, що в суспільному житті вирішальним чинником виступають ідеї, свідомість, а суспільні відносини, виробництво матеріальних благ, вся матеріальна діяльність цілком залежать від цих ідей і поглядів, виступають лише засобом їх здійснення.

Саме тому громадські діячі, які прагнули змінити несправедливий суспільний лад, намагалися почати свої перетворення зі змін ідей і поглядів і при цьому кожного разу терпіли поразку.

Маркс і Енгельс взяли до уваги невдалий досвід своїх попередників.

Вони поширили матеріалістичне розуміння не тільки на природу і мислення, але й на всю історію людського суспільства, на всі форми людської суспільної діяльності.

Тому *діалектичний матеріалізм* є разом з тим і *історичним матеріалізмом*.

Таким чином, сучасна матеріалістична філософія вивчає найбільш загальні відношення людини до світу і розкриває *загальні закони і зв'язки* в розвитку природи, суспільства і мислення.

Це і складає *предмет матеріалістичної філософії*.

4. Метод філософії.

Світоглядні висновки, до яких приходять представники різних філософських вчень, багато в чому залежать від методів міркування та доказів.

Ось вже близько двох століть матеріалісти користуються *діалектичним методом*.

Діалектичний метод пізнання вимагає розглядати всі явища в оточуючому нас світі у взаємному зв'язку, взаємодії та постійному розвитку.

При цьому діалектичний метод прагне знайти і дійсно знаходить внутрішнє джерело розвитку в кожному виді руху, в кожному факті змін.

Таким джерелом є внутрішні протиріччя, що існують в кожному процесі та явищі, їх боротьба та вирішення.

Сам розвиток сприймається не як повторення, або рух по колу, а як постійна поява нового при умові, що в якісно нових явищах окремі їх сторони та характеристики немов би повторюють те, що вже було на попередніх етапах.

В процесі розвитку постійно відбувається руйнування старого і виникнення нового, причому все цінне, життєздатне в цьому процесі зберігається.

Метод, протилежний діалектичному, називається *метафізичним*.

Він розглядає кожне явище ізольовано, без зв'язку і взаємодії явищ одне з одним. Метафізичний метод, розглядаючи зміни та рух, не бачить справжнього розвитку і тому не визнає можливості появи принципово нових явищ і процесів у природі, суспільстві та мисленні людини.

З метафізичної точки зору, все в світі рано чи пізно повторюється, все рухається начебто по колу, а джерела руху та змін знаходяться не всередині речей та явищ, не в їхніх внутрішніх протиріччях, а в зовнішньому поштовху, в зовнішніх по відношенню до даного явища силах.

Метафізичний метод не визнає корінних якісних перетворень та революційних змін, а намагається представити все у вигляді плавної еволюції та малосутнісних якісних змін.

Слова „*діалектика*” і „*метафізика*” мають давньогрецьке походження.

Слово „*діалектика*” спочатку означало мистецтво, або правило, знаходити істину в спорі шляхом порівняння (зіставлення) двох протилежних поглядів.

Термін „*метафізика*” вперше застосував систематизатор і видавник творів *Арістотеля* – *Андронік Родоський* в I ст. до н.е.

До цього праці Арістотеля розміщувалися в алфавітному порядку, а Андронік розмістив їх таким чином, що спочатку йшли природознавчі праці (про „фізику”, тобто про природу), а далі – метафізика – те, що йде *після фізики*.

Тут викладались „недоступні почуттям, досягнуті лише розумом сутності, початок всього існуючого в світі.”

Сам *Аристотель* (384-322 рр. до н.е.) називав цей розділ „першою філософією”.

Понад тисячу років термін «метафізика» застосовувався саме в цьому значенні (як філософія).

Ще *Ньютон* говорив: „Фізика, бійся метафізики”.

Лише *Г.Гегель* вперше застосував цей термін в сучасному значенні – як антидіалектичний спосіб мислення, як метод, що розглядає речі і явища як закінчені і незмінні, незалежні одне від одного, без внутрішніх протиріч.